

MUHAMMED EL-ĞAVVÂS EL-ĞALEBÎ VE RİYÂDU'L-EZHÂR VE NESÎMU'L-ESHÂR ADLI MAĞÂMÂTI

Ramazan EGE* -Halis DEDE*

Öz

Muhammed el-Ğavvâs el-Ğalebî, miladi 16. Asırda Suriye bölgesinde yaşamış bir kelamcı ve edebiyatçıdır. Makâme alanında Riyâdu'l-eshâr ve nesîmu'l-eshâr adıyla yazdığı çalışmasında, her birinde farklı konuları ele aldığı 9 makâme bulunmaktadır. Mağâmelerin her biri bölüm ve alt başlıklar altında işlenmiştir. Şehir adlarıyla isimlendirilen bu makâmeler emsallerinden daha uzundur. Bu makâmelerle müellif, genel olarak öğüt vermeyi, dilin inceliklerini, garip kelime, deyim ve atasözlerini öğretmeyi ve böylece onlar üzerinde düşündürmeyi, eğlenceli ve hoş vakit geçirtmeyi hedeflemiştir. Bu çalışmada Muhammed el-Ğavvâs el-Ğalebî'nin hayatı, Riyâdu'l-eshâr ve nesîmu'l-eshâr adlı eseri ve bu eserin konusu olan makâme yazıları ele alınmıştır. Girişte makâme yazılarıyla alakalı özet bilgiler verildikten sonra yazar tanıtılmış ve sonrasında yazarın eseri incelenmiştir. Eserin, okura mesajını etkili ve eğlenceli, aynı zamanda düşündürücü ve öğretici bir tarzdaki sunumu üzerinde durulmuş ve genellikle seci sanatıyla yazılan bu tür yazıların edebi yönü yansıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca yazarın makâme sanatını kullanarak okura mesajını etkili bir tarzdaki sunumunun bir örneği verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhammed el-Ğavvâs el-Ğalebî, Makâmât, Riyâdu'l-eshâr ve nesîmu'l-eshâr, Arap Dili ve Belagatı, Makâme sanatı.

Muhammed al-Ğavvâs al-Halebî And His Work Entitled Riyâdu'l-ashâr wa nesîmu'l-ashâr Makâmât

Abstract

Muhammed al-Kavvâs al-Halebî is a theologian and literary scholar who lived in Syria in the 16th century. He wrote a book in the field of maqamah called Riyâdu'l-ashâr wa nasîmu'l-ashâr. There are 9 maqamah in this work. Different topics are covered in each. He aimed to give advice, to teach the subtleties of Arabic language, the "garib Arabic words", idioms and proverbs. As a result of this the reader will think about them; to have fun and a pleasant time. In this study, the life of Muhammed al-Ğavvâs al-Ğalebî, his work Riyâdu'l-ashâr wa nesîmu'l-ashâr and the maqame writings that are the subject of this work are discussed. After giving summary information about the manuscripts in the introduction, the author was introduced and then the author's work was examined. The presentation of the work to the reader in an effective and entertaining, but also thought-provoking and instructive manner was emphasized, and the literary aspect of such writings, which were generally written with the art of seci, was tried to be reflected. In addition, an example of the author's effective presentation of his message to the reader using the art of makâme is given.

Keywords: Muhammed al-Kavvâs al-Ğalebî, Makâmât, Riyâdu'l-ashâr wa nasîmu'l-ashâr, Arabic Language and Rhetoric, Art of Makâme.

Giriş

1. Makâme

1.1. Makâmenin Sözlük Anlamı

* Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı, ramazan.ege@usak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5749-510X>.

* Öğretim Görevlisi, Uşak Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı, halis.dede@usak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2388-5406>.

Makâme: Bu kelimenin aslı قَامَ - يَقُومُ - قِيَامٌ fiil kökünün ism-i zaman, ism-i mekân ve mimli mastarı olup مَقَامٌ şeklinde gelir. Araplar bu kalıpta gelen ve örneğin مَدْرَسَةٌ، مَطْبَعَةٌ ve مَزْرَعَةٌ kelimelerinde olduğu gibi bazı kelimelerin ism-i zaman, ism-i mekân ve mimli mastarlarının sonuna bir ta-i te'nis (ة) ilave ederek kullanmışlardır. Makâme kelimesi de bunlardandır.¹ Bu kelime sözlükte *iki ayağın basıldığı yer*,² *meclis, bir grup insan, ayakta durmak, kalkmak, ayakta durma yeri*³ vb. gibi anlamlara gelir. Tasavvufi bir terim olarak da *seyr-i sülükteki mertebeler, velilerin kabirleri, velilerin sembolik türbeleri ve kalıcı ve süreklilik ifade eden hal* gibi anlamları ifade etmektedir.⁴ Ayrıca müzik alanında musikinin en temel özelliklerini belirleyen bir kavram olarak da kullanılmıştır.⁵

1.2. Makâmenin Terim Anlamı

Terim olarak kelimenin çeşitli tanımları yapılmıştır. Bunların içinden konumuzu ilgilendiren tarif şu şekildedir: “*Yazarın edebi veya felsefi bir düşüncüyü ya da duygusal bir hatırayı veya eğlenceli bir kesiti konu edindiği (bir kahramanı ve ravisi olan) kısa (bazen de uzun) hikâyelerdir.*”⁶

¹ Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku's-Sarfî* (b.y.: Dâru'l-Medresetu'l-Câmi'yye, II. Basım, ts.), 84. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de (فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ) *Biri, amel defteri sağından verilenlerdir; ne mutlu o sağından verilenlere! Diğeri amel defteri solundan verilenlerdir; ne bedbaht o solundan verilenler!* (Vâkıa, 56/8-9), (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً) *Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır.* (Rûm, 30/21) ayetlerdeki الْمَشْأَمَةُ، الْمَيْمَنَةُ ve مَوَدَّةٌ kelimeleri ism-i mekân ve mimli mastar anlamında kullanılmıştır. Hem ta'lı hem ta'sız olarak bu iki kullanımın çoğunlukla aynı anlam ifade etmesinin yanında bazen ta'lı kullanım o yerdeki söz konusu eylemin/kavramın çokluğunu ifade etmede kullanılmıştır. Bu bağlamda bir ta harfi eklenmiş olarak المقامة kelimesi yine *meclis veya mecliste toplanan halk* anlamında olup cem'i مَقَامَاتٌ şeklindedir. مقامات kelimesi müzekker olan مقام kelimesinin çoğulu olarak kullanıldığında bu kelimenin anlamının halife ve meliklerin huzurunda söylenen vaaz ve hutbe olduğu ifade edilmiştir. Bediüzzamân Ebu'l-Fadl Ahmed b. el-Huseyn el-Hemezânî, *Makâmâtü Bediüzzamân el-Hemezânî*, thk. Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, III. Basım, 1426/2005), 157; Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk Ebu'l-Fadl ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. komisyon (b.y.: Dâru'l-Hidâye, 1358/1965), 33/310; Makâme kelimesinin sözlük anlamıyla ilgili geniş bilgi için bk. Hasan Abbâs, *Neş'atü'l-Makâme fi'l-Edebi'l-Arabî* (b.y.: Dâru'l-Maârif, ts.), 9-15; Sıtkı Gülle, "Arap Edebiyatında Makâme ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan el-Makâmâtı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000/2 (2000), 180-182; Muhammed Selim İpek, "Arap Edebiyatında Makâme Sanatı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (Ağustos 2017), 109; Zeki Mubârek, *en-Nesru'l-Fennî fi'l-Karni'r-Râbi'* (Kâhire: Müessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2012), 202; Nevzat Âşık, "el-Hemezânî ve Makâmâtı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 78-83; Ahmet Cevdet Karaca, *Arap Edebiyatında Makâme ve Bazı Makâmât Örnekleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 6-7.

² Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Abdusselâm Serhân (Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, 1396/1976), 9/357.

³ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgaffûr Attâr (Kâhire: Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, II. Basım, 1376/1956), 5/2017.

⁴ Süleyman Uludağ, "Makam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 17/409.

⁵ İsmail Hakkı Özkan, "Makam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 17/410.

⁶ Mubârek, *en-Nesru'l-Fennî*, 199-200; Diğer tanımlar da şöyledir: “*Ravinin nasihatte bulunmak ve irşad etmek amacıyla halifenin huzurunda söylediği öğütler*”, “*Hatibin ayakta iken hayırlı işlere özgü konuşma yaptığı meclis*”, “*Camilerde vaaz amacıyla söylenmesinin yanı sıra hikâyeye, masal, harp sanatları ve genel kültürle alakalı konuşmalar*”, “*Dilencilerin zenginlerden bir şeyler istemek/dilenmek maksadıyla söyledikleri secili konuşmalar*”, “*Hayali bir kişinin ağzından aktarılan, ibret, öğüt veya nükteli ifadelerle biten kısa hikâyeler*”, “*Topluluklar huzurunda söylenen, bir kahramanı ve bir ravisinin olduğu, etkileyici ve sanatlı bir usluba sahip kısa hikâyeler*”. Yûsuf Nûr 'Avad, *Fennu'l-Makâmât Beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1979), 7; Muhammed Rüşdî Hasan, *Eseru'l-Makâme fi Neş'eti'l-Kıssati'l-Mısriyyeti'l-Hadîse* (Kâhire: el-Mektebetu'l-Arabiyye, 1394/1974), 23-24; Şevkî Dayf, *el-Makâme* (Kâhire: Dâru'l-Maârif, III. Basım, h.1119), 8; Sıtkı Gülle, *el-Harîrî Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 3-5.

Mağâme sanatı, yazarın edebi hünelerini ortaya döktüğü genellikle secili/kafiyeli yazılar olup öğüt vermek, dilin inceliklerini, konularını, garip kelime, deyim ve atasözlerini öğretmek ve onlar üzerinde düşündürmek, eğlenceli ve hoş vakit geçirtmek gibi amaçları hedef edinen bir sanattır. Kendisine has özellikleri olan bu edebi tür, aralara şiir serpiştirilerek süslenmiş nesir türüdür ve risâle, mevize, şiir, hitabe, hikâye, roman ve tiyatro gibi edebiyatın diğer sanatlarıyla da kuvvetli bir irtibatı vardır. Konusu genellikle hayale ve yer yer şaka/ciddiyetsizliğe dayandığı için bazı edebiyatçıların bu sanattan yüz çevirmelerine ve buna rağbet etmemelerine yol açmışsa da tarihi sosyal ve kültürel konuları haiz olması hasebiyle son derece önemli bir sanattır.

MUHAMMED EL-ĞAVVÂS EL-ĞALEBÎ VE RİYÂDU'L-EZHÂR VE NESÎMU'L-ESHÂR'I

2. MUHAMMED EL-ĞAVVÂS EL-ĞALEBÎ

2.1. Hayatı:

Tam adı: Şemsuddîn Kâsım b. Muhammed el-Ğavvâs el-Ğalebî ed-Dımeşkî'dir.⁷ Doğumu h.900/m.1494-1495 olarak belirtilmiştir.⁸ el-Ğavvâs'ın muammerûndan⁹ olduğu, öyle ki yüz yaşın üzerinde veya o civarda ömür sürdüğü rivayet edilmiştir.¹⁰ el-Ğavvâs'ın vefat tarihi net olmamakla birlikte 1000/1591-2 civarı olduğu ifade edilmiştir.¹¹

Necmeddîn el-Ğazzî'nin ifadesine göre el-Ğavvâs, Necmeddîn el-Ğazzî'nin babası Şeyhu'l-İslâm Bedruddîn Muhammed b. Muhammed el-Ğazzî'nin¹² derslerine katılmış ve ondan gaye (şer'î) ilimleri okumuştur. Aynı zamanda Necmeddîn el-Ğazzî'nin kardeşi eş-Şeyh Şihâbeddîn Ahmed¹³ ile de arkadaşlığı bulunmaktadır.¹⁴

Kehhâle *Mu'cemu'l-Müellifin*'de el-Ğavvâs'ın edebiyatçı bir şahsiyet olduğunu ifade etmektedir.¹⁵ Ancak Onun mağâmelerine yazdığı giriş/mukaddime bölümündeki ifadelerine

⁷ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Arifin Esmâu'l-Muallifin ve Asâru'l-Musannifin* (İstanbul: Muessesetu't-Târîhi'l-Arabî, 1951), 1/833; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kutubi'l-Arabiyye* (Beyrut: Mektebetu'l-Müsennâ-Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1957), 8/118; Ali Rıza Karabulut-Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemu't-Târîhi't-Turâsi'l-İslâmî fi Mektebâti'l-Alem (el-Mahtûtât ve'l-Matbûat)* (Kayseri: Dâru'l-Akabe, 2001), 3/2386.

⁸ <https://alkindi.diamond-ils.org/agent/100986> (28.02.2021).

⁹ Yüz yıldan fazla hayat sürmüş kimseleri ifade eden terim hakkında geniş bilgi için bk. İbrahim Hatipoğlu, "Muammerûn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/325.

¹⁰ Şeyh Necmeddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkî el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire bia'yâni'l-Mieti'l-Âşire* (Beyrut: Hâşiyelendiren: Halil el-Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/178; Şeyh Necmeddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkî el-Ğazzî, *Lutfu's-Semer ve Katfu's-Semer min Terâcumî A'yâni't-Tabakati'l-Ûlâ mine'l-Karni'l-Hâdî Aşer*, thk. Mahmûd eş-Şeyh (Dımaşk: Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâdu'l-Kavmî, ts.), 2/605.

¹¹ Karabulut, *Mu'cemu't-Târîh*, 3/2386; el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, 3/178.

¹² Adı: Ebu'l-Berekât Bedruddin b. Radiyiddin Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî el-Ğazzî (904-984/1499-1577)'dir. Fıkıh, usul, tefsir ve hadis âlimidir. Şam'da doğup orada vefat etmiştir. 110 küsur eser telif etmiştir. Ömrünün ortalarında uzlete çekilmiştir. Cömert, iyiliksever ve öğrencilerinin yiyecek-giyecek ihtiyaçlarını karşılayan ender şahsiyetlerden biridir. Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed ez-Ziriklî, *el-A'lâm Kâmusu Terâcim li-eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Musta'ribin ve'l-Mustaşrikîn* (b.y.: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, basım: 15, 2002), 7/59.

¹³ Şihâbeddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Ğazzî eş-Şâfiî'dir. Hicri 931 yılında dünyaya geldi. Usul, fıkıh, tefsir, nahiv gibi şer'î ilimleri babası Bedruddin el-Ğazzî'den okudu. Bunun yanı sıra başka hocalardan da dersler aldı. Takva sahibi, halk tarafından sevilen ve babasına son derece düşkün biriydi. Babasının vefatından bir yıl önce hicri 983 yılında ahirete irtihal etti. el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, 3/178.

¹⁴ el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, 3/178.

¹⁵ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, 8/118.

bakıldığında edebiyatçı olmadığı, fakat edebiyatçıları sevdiği ve onlardan biri olabilme gayretinde olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

el-Ğavvâs, eserinin mukaddime bölümünde edebiyatın önemini vurgulamış ve kendisinin edebiyatçılarla birlikte olmak için gayret ederek onların gölgesine iltica ettiğini, onların da kendisindeki sevgiyi gördüklerinde onu huzurlarında bir hizmetçi olarak kabul ettiklerini ve sohbetleriyle şereflendirdiklerini ifade etmiştir.¹⁷

Necmeddîn el-Ğazzî, el-Ğavvâs'ın Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e salavat getirme meclisi olan "el-Mahyâ"ya¹⁸ (zikir meclisi/halkası) iştirak ettiğini ve oradaki fukara kimselerle bir bağının olduğunu ifade etmektedir.¹⁹ Bu meclis aynı zamanda el-Ğavvâs'ın arkadaşlık ettiği Şihâbeddîn el-Ğazzî'nin de daima katıldığı meclistir. Arkadaşlıkları muhtemelen buradan ve babasına öğrenci olmaktan kaynaklanmıştır.

el-Ğavvâs'ın hayatı hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. Birkaç kaynakta onun ve makâmelerini ihtiva eden *Riyâdu'l-ezhar ve nesîmu'l-eshâr* adlı kitabının sadece isimleri zikredilmiştir. O yüzden hayatı hakkında onun kitabının el yazma nüshalarının giriş ve sonuç bölümlerinden ve eserdeki ifadelerden hareketle bazı çıkarımlarda bulunmakla iktifa edilmiştir.

2.2. Yaşadığı Çevresi:

el-Ğavvâs'ın el-Halebî ve ed-Dîmeşkî künyelerinin yanı sıra makâmelerine verdiği bazı isimlerden ve altıncı makâme olan el-Makâmetu'l-Hameviyye'de kendisini Şam'a nisbet etmesinden²⁰ hareketle onun Suriyeli olduğu, dolayısıyla o bölgede yetişip hayat sürdüğü kanısına varılmıştır. Suriye bölgesi hicri 10. asrın (900-1000) başlarında Osmanlı hâkimiyetine geçmişti. Bu tarihe kadar Suriye'de hüküm süren Memlûklerin son zamanlarında ekonomik ve siyasi hayat kötüleşmiş ve halk isyanları baş göstermişti. Öncesinde de deprem ve veba gibi afetleri yaşamıştı. Böyle çalkantılı bir durumda iken 1516 yılında Yavuz Sultan Selim komutasında Mercidabık savaşı sonucunda Suriye bölgesi Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.²¹

O bölgedeki ilmi hayata bakıldığında Memlûk sultanları, pek çok cami, medrese, ribât ve hankah yaptırarak buralarda zengin vakıflar kurmuş, sonuçta dört mezhebe ait çok sayıda fıkıh medreseleri oluşmuştur. Buralarda şer'î ilimlerin yanı sıra fen ilimleri de tahsil edilmiştir. Moğol istilâsı nedeniyle Anadolu, Irak, İran vb. gibi bölgelerden gelen İslâm âlimlerinin Suriye şehirlerine yerleşmesi orada ilmî hareketin daha da ilerlemesini sağlamıştır. Bölgede dinî ilimler, Arap dili ve edebiyatı, tarih ve terâcim alanlarında benzeri görülmemiş derecede eser telif edilmiştir. Özellikle Dîmaşk şehri bazı ilim dallarında başşehir Kahire'yi geride bırakmıştır.²²

Osmanlı devleti döneminde Suriye bölgesindeki ilmi hayat, Memlûklerin bıraktığı zengin bir ilmi mirasın devamı niteliği taşımaktadır. Osmanlı padişahları ve beylerbeyleri bu zengin mirasa katkıda bulunmuş ve bazı cami, medrese, hankah ve kervansaraylar yaptırmışlardır. O dönemde ilmin merkezi başşehir İstanbul'a kaydığı ifade edilmiştir.²³

3. RİYÂDU'L-EZHÂR VE NESÎMU'L-ESHÂR

¹⁶ Muhammed el-Kavvâs el-Halebî, Paris Bibliothèque Nationale de France/BNF Gallica Nüshası (*Riyâdu'l-ezhâr ve nesîmu'l-eshâr*), Paris Milli Kütüphane "Arabe 3952", 47.

¹⁷ el-Kavvâs, *Riyâdu'l-ezhar*, 8.

¹⁸ el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, 3/93-94. Mahyâ hakkında geniş bilgi için bk. Nebi Bozkurt, "Mahya" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/396-398.

¹⁹ el-Ğazzî, *Lutfu's-Semer*, c. 2, s. 605.

²⁰ el-Kavvâs, *Riyâdu'l-ezhâr*, 75.

²¹ Cengiz Tomar, "Suriye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/550.

²² Tomar, "Suriye", 37/557.

²³ Tomar, "Suriye", 37/557.

3.1. Makâmeler

Riyâdu'l-ezhar ve nesîmu'l-eshâr, el-Ķavvâs'ın makâmelerini topladığı eseridir. el-Ķavvâs, bu eserini hicri 886/miladi 1481-1482 yılında hayatta olan Şihâbeddîn Aĥmed İbnu'l-Merhûm el-Cemâlî Atûş veya Akkuş en-Nâşirî'ye ithafen yazdığını ifade etmiştir.²⁴ Eser, bir giriş/mukaddime ve dokuz makâmeden oluşmaktadır.

3.1.1. Üslup ve Gayeleri:

el-Ķavvâs, öncelikle maĥâmenin en belirgin özelliklerinden biri olan secili yazma üslubuna başvurmuştur. Maĥâmelerde seci sanatını kullanırken yer yer zorlamalarda bulunarak bu sanatı ve güç bir hale getirmiştir. Cümlelerin son kelimelerinin birbiriyle uyumlu olması için bazen gramer kurallarını ihmal etmiştir. Örneğin:

فَقَارَقْتُهُ وَعُدْتُ إِلَى الرَّكَائِبِ رَاجِعًا، وَأَنَا أَعْضُ عَلَى فِرَاقِهِ الْأَصَابِعَ، حَتَّى تَجَافَتْ جُنُوبِي عَنِ الْمَصَاجِعِ، وَتَرَكْتُهُ عَلَى الْعِبَادَةِ مُجْتَهِدًا، وَأَوْرَثْتِي بِفِرَاقِهِ نَارَ تَنْقِذُ

"Ondan ayrıldım ve dönüp kafileye geldim. Ayrılıktan dolayı parmaklarımı ısırıyor ve bedenim yataktan uzak kalıyordu (uyuyamıyordum). Onu ibadete devam eder bir halde bıraktım ve o da ayrılığıyla bana yanıp duran bir ateş bıraktı."²⁵ ifadelerinde görüldüğü üzere راجع ve مجتهد kelimeleri mansub olması yani kendilerinden sonra bir elifin konulması gerekirken dizelerin sonları birbiriyle uyumlu olsun diye böyle yapılmamıştır.

Bazen de kelimenin bir kısmını hafzederek veya değiştirerek vermiştir. Örneğin:

ثُمَّ اجْعَلْ مَالِكَ لَهُ نَذْرًا، لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا، فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا، فَعَدَوْتُ بِعَبْرَةٍ عَبْرًا، وَعَلَوْتُ ظَهْرَ الْعَبْرَاءِ، وَقَصِدْتُ الْمَدِينَةَ الْخَضْرَاءَ

"Sonra sen malını onun için ada. Umulur ki bundan sonra Allah (cc), bir durum yaratır/meydana getirir. Zira her zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Böylece ben dökülen gözyaşlarıyla ayrıldım. Gabrâ'nun sırtına bindim ve yeşil şehre yöneldim (oraya doğru yola koyuldum)."²⁶ Örnek parçadaki cümlelerin son kelimelerine bakıldığında son üç cümlenin sonundaki عَبْرًا, الْعَبْرَاءِ ve الْمَدِينَةَ الْخَضْرَاءَ kelimeleri seci sanatına uysun diye son harfleri hafzedilmiştir. Zira kelimelerin asılları عَبْرَاءُ (kızıl/sıcak), الْعَبْرَاءُ (at ismi/özel isim) ve الْخَضْرَاءُ (yeşil) şeklindedir. Müellif genellikle bu şekildeki elif-i memdûdeleri maksûre olarak yazmıştır.

Yine وَأُظْهِرَ مَا خَفِيَ مِنْ خَطَاةٍ "Böylece adımlarını hızlandırdı ve gizli hatalarını açığa vurdu"²⁷ ifadelerinde geçen خُطَاةٍ kelimesi ilk cümlede خُطَاةٍ adımı şeklinde geçtiği için ikinci cümlede هَاتَاةٍ hatası/yanlışı ifadesi ona görünüş itibarıyla uydurulmaya çalışılmıştır.

Seci üslubunu kullanmasında bir rekâket ve sanatsal bir zayıflık gözükse de müellif, secinin dışındaki diğer edebi sanatları usta bir şekilde ele almış ve bu alanda kendisini kanıtlamıştır.

Müellif kalplerin mutlu olduğu ve okuyucuların hoş vakit geçirdiği maĥâmeler telif ettiğini belirtmektedir. Onları bölümlere ayırarak yazdığını ve hezl (şaka/ciddiyetsilik) sanatına²⁸ varıncaya kadar her türlü edebi sanata başvurduğunu ifade etmiştir.²⁹

²⁴ Karabulut, *Mu'cemu't-Târîh*, 3/2386.

²⁵ el-Ķavvâs, *Riyâdu'l-ezhar*, 15.

²⁶ el-Ķavvâs, *Riyâdu'l-ezhar*, 80.

²⁷ el-Ķavvâs, *Riyâdu'l-ezhar*, 50.

²⁸ Hezl konusunda geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Hezl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/304-305.

²⁹ Kâsım b. Muhammed el-Ĥalebî el-Ķavvâs, *Makâmâtü'l-Kavvâs el-Ĥalebî el-Müsemmât Riyâdu'l-ezhar ve nesîmu'l-eshâr*, thk. Salâh Muhammed Mahmûd Cerrâr - Hamdî Mahmûd Nâcî Mansûr - el-Mu'tez Billâh Handî Mahmûd Mansûr (Ammân: Dâru'l-Kunuzi'l-Ma'rife, 1440/2019), 7.

3.1.2. Farkları/Kendisine Özgü Özellikleri:

el-*Ḳavvâs*'ın maḳâmeleri, kendisinden önce el-Hemezânî ve el-Harîrî tarafından telif edilen maḳâmelerden birtakım farklılıklar göstermektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

3.1.2.1. Râvî:

el-*Ḳavvâs*, maḳâmelerinin tümünde râvî kullanmıştır. Ancak râvîler tüm maḳâmelerde birbirinden farklıdır. el-*Ḳavvâs*'ın maḳâmelerinde râvînin bulunması açısından el-Hemezânî ve el-Harîrî'nin maḳâmelerine benzemektedir. Ancak buradaki râvî, her maḳâmede farklı iken seleflerinin maḳâmelerindeki râvî sabittir/tektir.³⁰

3.1.2.2. Kahraman:

'Avad, el-*Ḳavvâs*'ın maḳâmelerindeki kahramanın/kahramanlığın toplumsal olduğunu ve râvînin, kahramanlık maceralarının çoğunda bulunduğunu ifade etmiştir.³¹ Maḳâmeler incelendiğinde olay örgüsünün çoğunlukla tek bir kişi etrafında cereyan etmediği görülmektedir. Kahramanlığın toplumsal olması ifadesinden maksadın da bu olduğu söylenebilir. el-Hemezânî ve el-Harîrî'nin maḳâmelerinde olduğu gibi el-*Ḳavvâs*'ın maḳâmelerinde de kahraman/kahramanlar bulunmaktadır. Ancak buradaki kahraman, seleflerinin maḳâmelerindeki gibi aynı kişi olmayıp her maḳâmede farklılaşmaktadır.

3.1.2.3. Uzunluk:

el-*Ḳavvâs*, seleflerinin genellikle kısa yazma geleneğine uymamış ve maḳâmelerini uzun yazmıştır. Özellikle es-Safediyye'yi ikinci bir aşamaya taşıyarak son derece uzatmıştır. Yûsuf Nûr 'Avad, müellifin bu hareketiyle kadim maḳâme yazarlarından farklı bir üslup kullanmasını şu şekilde açıklamıştır: "Müellif burada sadece maḳâme kahramanının örneğini taklit etmek, onun hoş görülme üsluplarını ve hilelerini açıklamakla yetinmemiştir. Bunun yanında oradaki toplulukta onların cömertliğin adabını bozmaları ve oğlana göz dikerek ona sahip olmaya kalkışmaları ile ihtiyarın misafirliğin hürmetine riayet etmesi arasında ortaya çıkan ahlaki değere karşılık ahlaki bir değeri onlara göstermek istemiştir. İhtiyar, son derece zeki bir şahsiyettir ve hile yöntemlerini de çok iyi icra etmektedir. Fakat bu şahsiyet, ahlaki değerlerine sınımsız sarılmış olan el-Harîrî'nin kahramanından farklıdır."³²

3.1.2.4. Konu:

Maḳâme geleneğinde genel olarak kudye (dilencilik) ve kandırma konuları işlenmiştir. el-*Ḳavvâs*'ın maḳâmelerinde ise bu geleneğin tam tersi bir durum söz konusudur. Çünkü onun dokuz maḳâmesinin birinde (ikinci maḳâme) kudye konusu açık olarak işlenmiş ve birinde (yedinci maḳâme) de dolaylı bir şekilde değinilmiştir. Maḳâmelerde daha çok toplumsal bozulma, dini sohbet/nasihat ve edebi sanatlar gibi konular işlenmiştir.

3.1.3. Kullanılan Edebi Sanatlar:

Maḳâme, seci sanatıyla yazılan bir edebi tür olduğu için el-*Ḳavvâs*'ın maḳâmeleri de bu sanatla yazılmıştır. el-*Ḳavvâs*, bu sanatın yanı sıra yer yer iktibas, teşbih, mecaz, istiare, cinas, tıbak, mukabele vb. pek çok edebi türü de kullanarak maḳâmelerini sanat açısından zenginleştirmiş ve okuyucuların hem güzel vakit geçirmelerini hem de edebi açıdan bilgi sahibi olmalarını sağlamıştır. Bu edebi sanatların birkaçı şöyledir:

³⁰ Hasan, *Eseru'l-Makâme*, 64.

³¹ 'Avad, *Fennu'l-Makâmât*, 144.

³² 'Avad, *Fennu'l-Makâmât*, 232.

3.1.3.1. Seci (السَّجْعُ): Nesirde cümlelerin sonlarının benzeşmesi anlamındaki seci sanatı³³ maâkâmelerde ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Örnek:

فَلَمَّا قَضَيْنَا فَرَضَ الصَّلَاةِ، وَتَبَاثُرْنَا بِالنَّجَاحِ وَالنَّجَاةِ، نَظَرْتُ الْخُرْمَ إِلَى الْحَرَمِ مُهْرَعِينَ، وَالنَّاسَ إِلَى الْمَقَامِ مُسْرَعِينَ،
فَقُلْتُ: يَا أَهْلَ هَذَا الْبَلَدِ الْجَلِيلِ! الَّذِي هُمْ أَعَزُّ قَبِيلٍ، وَأَقْوَى دَلِيلٍ

“Farz namazı eda edip başarı ve kurtuluş ile birbirimizi müjdelediğimizde ihramlı hacıları ve diğer insanları, acele ile Harem’e ve Makam’a doğru koşarlarken gördüm. Bunun üzerine dedim ki: Ey en aziz topluluk ve en güçlü delil olan bu yüce beldenin halkı!”³⁴

Burada الصَّلَاةِ ile النَّجَاةِ ve الْجَلِيلِ, قَبِيلٍ ve مُسْرَعِينَ ve مُهْرَعِينَ kelimeleri arasında iki harf üzere ve مُسْرَعِينَ ve مُهْرَعِينَ kelimeleri arasında ise dört harf üzere seci sanatı yapılmıştır.

3.1.3.2. İktibas (الاعتباس): Genellikle ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerden alıntılar yapıp ifadelerin, cümle akışına ustaca uydurularak gerçekleştirilen iktibas sanatı,³⁵ maâkâmelerde seci sanatından sonra en çok kullanılan türdür. Pek çok yerde iktibas sayesinde ifadeler değer kazanmış, daha tesirli hale gelmiştir. Örnek:

وَأَمْحُ سَيِّئَاتِكَ بِحَسَنَاتِكَ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهِئِنَ السَّيِّئَاتِ، وَلَا تَلْتَهُ بِعُجْدِ الْأَمَلِ، عَنْ قُرْبِ الْأَجَلِ

“Günahlarını, iyiliklerinle gider. Şüphesiz ki iyilikler günahları/kötülükleri yok eder. Uzak hayallerle oyalanıp da yakın ecelinden (bihaber kalma).”³⁶

Görüldüğü üzere burada Hûd suresinin 114’üncü ayet-i kerimesi akışa ustaca bağlanarak iktibas sanatının son derece güzel bir örneği icra edilmiştir.

3.1.3.3. Cinâs (الجناس): Aynı veya benzer lafızların cümlede farklı anlamlarda kullanılması anlamındaki bu sanat³⁷ da maâkâmelerde çokça kullanılmıştır. Örnek:

Muhakkak ki ismiyle müsemma bir asır, nice gözyaşları döktürmüştür,	أَسْأَلَهَا	دُمُوعِ	كَمْ	كَاسِمِهِ	عَصْرًا	إِنَّ
Nice kalpleri korkutmuş ve nice canları eritmiştir.	أَسْأَلَهَا	وَنُفُوسِ	لَيْسَ	أَزَاعَهَا	الدُّنْيَا	وَقُلُوبِ
Dünya yalnızca bir leştir, malıyla/varlığıyla kalacak değildir.	بِمَالِهَا	تَعْفُوا	سَوْفَ	بِحَبِّهَا	لَا إِلَهَ	إِنَّمَا
Sevgisiyle gönül eğlendirmeyen, onun malıyla yakında mükâfatlandırılacaktır.	جِبَالِهَا	فِي	أَوْفَعْتُهُ	بِلَمِّهِ	حَرِيصِ	غَيْرِ
Nice hırslıyı, cimriliği sebebiyle kendi tuzağına düşürmüştür,	لَهَا	حَبَا	وَرَاءَهَا	لِعَيْنِهِ	لَا حَتَّ	كَمْ
						جِينَ

³³ Seci sanatı hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Seci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/273-275.

³⁴ el-Kavvâs, *Riyâdu'l-ezhâr*, 10.

³⁵ İktibas sanatı hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa İbiş, “İktisâş Sanatına Özgün ve Modernist Yaklaşımlar: Kur’an Örneğinde”, *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/2 (Aralık 2020), 513; Mehmet Şirin Aladağ, "Âyetlerin İktibâsında Öne Çıkan Edebî Gayeler: Klasik Arap Edebiyatı Özelinde", *Balikesir İlahiyat Dergisi* 13 (Haziran 2021), 95-117; Ramazan Şahin, *Osman Bektaş el-Mevsûlî ve Şiiri*, (Ankara: Eğitim Yayınevi, 2019), 271-279.

³⁶ el-Kavvâs, *Riyâdu'l-ezhâr*, 11.

³⁷ Cinâs sanatı hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa İbiş, *İbn Ebî İsbâ'ın Hayatı ve Belâgat İlmindeki Yeri* (Ankara: İksad Yayınevi 2020), 196-203; Hulûsi Kılıç-Kâzım Yetiş, "Cinas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/12-14; Halil İbrahim Kocabıyık, “Ebû Hayyân ve El-Bahru'l-Muhît Adlı Tefsîri (II)”, *Academic Platform Journal of Islamic Researches* 3/3 (2019), 378-388

(Dünya) o kişinin gözüne görüldüğünde ardından o kişi, ona yakınlaşadurur.³⁸

Bu şiirde ikişerli dizeler, son kelimeleri bakımından aralarında cinas sanatını oluşturmaktadır. İlk iki dizede أسالها kelimesi, birinci dizede akıtmak diğesinde ise eritmek/yok etmek anlamında kullanılmıştır. Böylece cinas-ı tam yapılmıştır. Ortadaki iki dizede بما لها ve بما لها ifadeleri birbiriyle benzerdir ve burada da cinas-ı nakıs sanatı yapılmıştır. Son iki dizede ise حبا لها ve حبالها ifadeleri benzerdir ve bu da cinas-ı nakıs sanatını oluşturmuştur.

3.1.3.4. Teşbih (التشبيه): Bir veya daha fazla şeyi, çeşitli açılardan başkasına benzetmek olan teşbih sanatı da maqâmelerde hemen hemen her çeşidiyle çokça kullanılmıştır.³⁹ Örneğin:

كَأَنَّهَا مَثْمُولَةٌ بِشَرْبِ الْخَمَارِ وَمَالَتْ الْأَعْصَانُ فِي رَوْضِهَا

Onun/oranın bahçesinde dallar, sanki içerek sarhoş olmuş gibi sağa sola eğilip sallanıyorlar.⁴⁰

Dalların, sarhoşa benzetildiği bu cümlede teşbih edatı كَأَنَّ bulunduğu için teşbih-i mürsel, vech-i şebek olmadığı için de teşbih-i mücmel vardır.

3.1.3.5. Mukâbele (المقابلة): İki ya da daha fazla lafzı söyledikten sonra bunların zıtlarını getirmek/söylemek olan mukâbele sanatı da maqâmelerde yer yer kullanılmıştır. Örneğin:

Şiddetin acılığına sabret, rahatlığın mükâfatına/tatlılığına erişirsin.⁴¹

Burada birinci dizede şiddetin/darlığın acılığı ile şiddet kelimeleri zikredildikten sonra bunların zıtları olan tatlılık ve rahatlık/genişlik getirildi. Bu şiirin dördüncü beytinde de;

اصْبِرْ لِمَرِّ الشَّدَّةِ تَحْطَى بِخُلُوانِ الْفَرْجِ

تَجِدُ عُسْرًا مِنْ حَبِّ الشَّدَّةِ وَلِلْفَرْجِ يُسْرَيْنِ

Şiddetin tanelerinden bir zorluk ve rahatlık için ise iki kolaylık bulursun.⁴²

İfadeleriyle zorluk ile sıkıntı kelimeleri, kolaylık ile rahatlık kelimeleri bir arada kullanılmıştır. Böylece birden fazla kelime zıddıyla beraber verildiği için mukabele sanatı yapılmış oldu.

3.1.4. İçeriği:

Burada el-Kavvâs'ın maqâmelerinin her biri teker teker ele alınıp içerikleri, konuları ve hedefleri hakkında kısa bilgiler sunulmaktadır.

3.1.4.1. el-Maqâmetu'l-Mekkiyye:

Riyâdu'l-ezhâr ve nesîmu'l-eshâr'ın bu maqâmesinde müellif, rivayeti Yemen'den hareket eden bir hac kafilesinde yer alan arif bir ravinin diliyle aktarmaktadır.⁴³ Olaylar, Mekke-i Mükerrreme'de geçmektedir. Bu maqâmenin öğüt verici bir hedefinin olduğu belirtilmektedir.⁴⁴

³⁸ el-Kavvâs, Riyâdu'l-ezhâr, 13.

³⁹ Teşbih hakkında geniş bilgi için bk. Halil İbrahim Kocabıyık, "Ebû Hayyân'ın el-Bahru'l-Muhîd Tefsirinde Teşbih Sanatı", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2018), 164-65.

⁴⁰ el-Kavvâs, Riyâdu'l-ezhâr, 36.

⁴¹ el-Kavvâs, Riyâdu'l-Ezhâr (Arabe 3952). 104.

⁴² el-Kavvâs, Riyâdu'l-Ezhâr (Arabe 3952). 104.

3.1.4.2. el-Mağâmetu'd-Dimyâtiyye:

Ağırlıklı olarak edebi ve belaği bir hedef⁴⁵ gütmekte olan bu mağâmenin konusu, kurnazlık ve kudyedir. Ravi burada bir şair olarak karşımıza çıkmakta olup olaylar Dimyat'ta geçmektedir.

3.1.4.3. el-Mağâmetu's-Safediyye:

Bu makâme, iki bölüme ayrılabilir derecede uzundur. Geleneksel mağâme tarzına göre bitmesi gerekirken müellif, mağâmenin sonuna eklemelerde bulunarak bilinen mağâme üslubunun dışına çıkmıştır.⁴⁶ Mağâmede sadakat, arkadaşlık ve cömertlik konuları işlenmiştir.

3.1.4.4. el-Mağâmetu'd-Dımeşkiyye:

el-Mekkiyye mağâmesiyle aşağı yukarı aynı gaye ve hedefi taşıdığından bu makâmenin gayesi de öğüt vermek⁴⁷ olup olaylar Dımaş'ta (Şam) geçmektedir.⁴⁸

3.1.4.5. el-Mağâmetu't-Tarâbulusiyye:

Trablusşam'da geçen ve zeki, güvenilir olan, aynı zamanda kahramanın rolünü de üstlenen ravinin kıtlıktan kurtulmak için Trablusşam'a seyahat etmesi ve orada yakışıklı genç bir delikanlıya hayranlığı üzerinden o toplumdaki gayr-i İslami ve gayr-i ahlaki bir eğilim olan lutilik konusu ele alınmıştır. Böylece toplumdaki bazı kesimlerin genç ve yakışıklı oğlanlara ilgi duyma eğilimlerini ve sapkınlığa düşme hallerini yansıtarak sosyal bozulma üzerinde durmuştur. Ancak hikâyenin sonunda kahramanın/ravinin asla bir zani olmadığı, buradaki eğiliminin halisane bir niyet taşıdığı ve onun son derece iffetli biri olduğu vurgulanmıştır.

3.1.4.6. el-Mağâmetu'l-Hameviyye:

Mağâmenin temel gayesi öğüt vermektir. Olayların Hamâ'da geçtiği bu mağâmede el-Fâdıl b. Tarîf'in rivayetiyle irfan ehli birinin, şanı, şöhreti etrafa yayılmış ve denginin olmadığı bir adamın haberini duyması üzerine onu görmek için Hamâ'ya yolculuk yapması konusu üzerinden edebiyat-sanat, takva, adalet ve vefa gibi toplumsal ve dini konular da işlenmiştir.

3.1.4.7. el-Mağâmetu'l-Antâkiyye:

Bu mağâmedeki olaylar Antakya/Hatay'da geçmektedir. Mağâmenin temel hedefi günlük dilde pek kullanılmayan nadir kelimeler, deyim ve atasözlerini öğretmektir. Mağâmede eğitici, edebi, sosyal ve dini konular da işlenmiştir.

3.1.4.8. el-Mağâmetu'l-Halebiyye:

Bu mağâmenin olayları, Halep'te geçmektedir. Mağâmenin gayesi, lugaz/bilmece sanatını kullanarak düşündürme, eğlendirme, öğretme, zihinsel aktivite gerçekleştirme ve hoş vakit geçirtmektir. Mağâmenin son bölümünde fabl sanatıyla⁴⁹ gül ve içki arasında geçen bir mağâme de işlenmiştir/ele alınmıştır.

3.1.4.9. el-Mağâmetu'l-Kâhiriyye:

⁴³ el-Kavvâs, *Riyâdu'l-ezhâr*, 99.

⁴⁴ 'Avad, *Fennu'l-Makâmât*, 231; Abdulmu'min, *el-Bedî'ıyyât*, 76.

⁴⁵ 'Avad, *Fennu'l-Makâmât*, 231; Abdulmu'min, *el-Bedî'ıyyât*, 76.

⁴⁶ 'Avad, *Fennu'l-Makâmât*, 232.

⁴⁷ Abdulmu'min, *el-Bedî'ıyyât*, 309.

⁴⁸ 'Avad, *Fennu'l-Makâmât*, 233.

⁴⁹ Hayvan veya cansız varlıkların konuşturulduğu ve öğüt verici yazılar olan fabl sanatı hakkında geniş bilgi için bk. M. Selim İpek, "Arap Edebiyatında Fabl Türü", *Nüşa* 12/35 (2012/II), 79-92.

Bu maqâmenin olayları, Kâhire’de geçmektedir. Maqâmenin temel hedefi sanatsal ve edebi bir dille öğüt vermektir.

Sonuç:

Hicri 10. asırda Osmanlı Devleti yönetimi altındaki Suriye bölgesinde yaşamış ve uzun ömürlü olan el-Ğavvâs’ın, kaynaklarda sadece bir eserinin ismi geçmektedir ki o da maqâme konusunda yazılmış *Riyâdu’l-ehâr ve nesîmu’l-eshâr* adlı kitabıdır. Bu kitabı sayesinde şöhreti yayılmış ve ismi edebiyatçılar arasında anılmıştır. Eserin nüshalarının dünyanın farklı kütüphanelerindeki çokluğu da bunu desteklemektedir.

el-Ğavvâs’ın maqâmeleri, genel olarak ilk dönem maqâme sanatının konularından farklılık göstermektedir. Şöyle ki ikinci maqâme ed-Dimyâtiyye’de kudye ve yedinci maqâme el-Antâkiyye’de ise dolaylı olarak kudye konusunu işlemesi yönüyle el-Hemezânî ve el-Harîrî’nin maqâmelerine benzer. Ancak maqâmelerinin çoğunda ravinin son derece zengin ve cömert olması, konuların ağırlıklı olarak dini sohbetler ve öğütler içermesi yönleriyle onlardan farklılık arz eder. Uzunluk ve sayı açılarından da söz konusu maqâmelerden farklılık gösterir.

Ülkemizde yazar ve eseri üzerinde şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bizim çalışmamız daha çok eserin taḥkîkine yönelik olduğu için eserin tahlili kısmı biraz yüzeysel olmuştur. Bu bağlamda eseri derinlemesine incelemek ve tahlil etmek için örneğin; "el-Ğavvâs'ın Maqâmelerinde Uslûp ve İçerik", "el-Ğavvâs'ın Maqâmelerinde Dînî Motifler", "el-Ğavvâs'ın Maqâmelerinde Seyahatler ve İctimai Hayat" gibi bazı çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

Kaynakça

Abbâs, Hasan. *Neş’etu’l-Maqâme fi’l-Edebi’l-Arabî*. Kâhire: Dâru’l-Maârif, ts.

Abdulmu’min, Osman eş-Şeyh. *el-Bedî’iyyât fi Makâmâti ‘Âid el-Karnî es-Su’ûdî Dirâseten Tahlîliyye*. Nijerya: Ilorin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arapça Bölümü, Doktora Tezi, 2011.

Aladağ, Mehmet Şirin. "Âyetlerin İktibâsında Öne Çıkan Edebî Gayeler: Klasik Arap Edebiyatı Özelinde". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 13 (Haziran 2021), 95-117.

Âşık, Nevzat. "el-Hemezânî ve Makâmâtı". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I (1983), 67-96.

‘Avad, Yûsuf Nûr. *Fennu’l-Makâmat Beyne’l-Meşrik ve’l-Mağrib*. Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1979.

Bağdâdî, İsmail Paşa el-. *Hedîyyetu’l-Arifîn Esmâu’l-Muellifîn ve Asâru’l-Musannufîn*. İstanbul: Muessesetu’t-Târîhi’l-Arabî, 1951.

Bozkurt, Nebi. "Mahyâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27-398. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Browne, Edward G. "el-Mevrid". çev: Yahyâ el-Cubûrî. *Vizâretu-Sakâfe ve’l-İ’lâm - Dâiretu’s-Şuûni’s-Sakâfiyye ve’n-Neşr* 13/2 (Yaz 1984).

Cevherî, İsmâîl b. Hammâd el-. *es-Sihâh Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, thk. Aḥmed Abdulgaffûr Attâr. Kâhire: Dâru’l-İlim li’l-melâyîn, 2. Basım, 1376/1956, 2017.

Dayf, Şevkî. *el-Maqâme*. Kâhire: Dâru’l-Maârif, 3. Basım, 1119.

Durmuş, İsmail. "Hezl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/304-305. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Durmuş, İsmail. "Seci". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/273-275. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Aḥmed el-. *Tehzîbu'l-Luġa*. thk. Abdusselâm Serhân. Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, 1396/1976.
- Ġazzî, Şeyh Necmeddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkı el-. *el-Kevâkibu's-Sâire bia'yâni'l-Mieti'l-'Âşire*. Hâşiyelendiren: Halîl el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Ġazzî, Şeyh Necmeddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkı el-. *Lutfu's-Semer ve Katfu's-Semer min Terâcumî A'yâni't-Tabakati'l-Ûlâ mine'l-Karni'l-Hâdî Aşer*. thk. Mahmûd eş-Şeyh. Dımaşk: Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâdu'l-Kavmî, ts.
- Gülle, Sıtkı. "*Arap Edebiyatında Maḳâme ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan el-Makâmâtı*". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Darulfunun İlahiyat]* 2 (2000), 179-201.
- Gülle, Sıtkı. *el-Harîrî Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- Hasan, Muhammed Rüşdî. *Eseru'l-Maḳâme fi Neş'eti'l-Kıssati'l-Mısriyyeti'l-Hadîse*. Kâhire: el-Mektebetu'l-Arabiyye, 1394/1974.
- Hatipoğlu, İbrahim. "Muammerûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/325-326. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Hemezânî, Bedüzzamân Aḥmed b. el-Huseyn b. Yahyâ el-. *Makâmâtü Bedüzzamân el-Hemezânî*, thk. Muhammed Abduh. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1426/2005.
- İbiş, Mustafa. "İktisâs Sanatına Özgün ve Modernist Yaklaşımlar: Kur'an Örneğinde". *Tokat İlmîyat Dergisi*. 8/2 (Aralık 2020) 498-521.
- İbiş, Mustafa. *İbn Ebî İsbâ'ın Hayatı ve Belâgat İlmindeki Yeri*. Ankara: İksad Yayınevi, 2020.
- İpek, M. Selim. "*Arap Edebiyatında Fabl Türü*". *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 12/35 (2012/II), 79-92.
- İpek, Muhammed Selim. "*Arap Edebiyatında Maḳâme Sanatı*". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (Ağustos 2017), 109-118.
- Karabulut, Ali Rıza-Karabulut, Ahmet Turan. *Mu'cemu't-Târîhi't-Turâsi'l-İslâmî fi Mektebâti'l-Alem (el-Mahtûtât ve'l-Matbûat)*. Kayseri: Dâru'l-Akabe, 2001.
- Karaca, Ahmet Cevdet. *Arap Edebiyatında Maḳâme ve Bazı Makâmât Örnekleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Ḳavvâs, Kâsım b. Muhammed el-Ḥalebî el-. *Makâmâtü'l-Ḳavvâs el-Ḥalebî el-Müsemmât Riyâdu'l-ezhâr ve nesîmu'l-eshâr*. thk. Salâh Muhammed Mahmûd Cerrâr vd. Ammân: Dâru'l-Kunuzi'l-Ma'rife, 1440/2019.
- Ḳavvâs, Kâsım b. Muhammed el-Ḥalebî el-. *Paris Bibliothèque Nationale de France/BNF Gallica Nüshası (Riyâdu'l-ezhâr ve nesîmu'l-eshâr)*. Paris Milli Kütüphane "Arabe 3952".
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-Müellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kutubi'l-Arabiyye*. Beyrut: Mektebetu'l-Müsennâ-Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1957.
- Kılıç, Hulûsi-Yetiş, Kâzım. "Cinas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/12-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

- Kocabıyık, Halil İbrahim. "Ebû Hayyân'ın *el-Bahru'l-Muhît Tefsirinde Teşbih Sanatı*". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2018), 162-78.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. "Ebû Hayyân ve *El-Bahru'l-Muhît Adlı Tefsiri (II)*". *Academic Platform Journal of Islamic Researches* 3/3 (2019), 378-388.
- Mubârek, Zeki. *en-Nesru'l-Fennî fi'l-Karni'r-Râbi'*. Kâhire: Müessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2012.
- Özkan, İsmail Hakkı. "Makam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/410-412. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Râcihî, Abduh er-. *et-Tatbîku's-Sarfî*. Dâru'l-Medresetu'l-Câmi'yye. 2. Basım, ts.
- Söğüt, Salim. "İstihâre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 23/333-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Şahin, Ramazan. *Osman Bektaş el-Mevsîlî ve Şiiri*. Ankara: Eğitim Yayınevi, 2019.
- Tomar, Cengiz. "Suriye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/545-550. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Uludağ, Süleyman. "Makam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/409-410. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Huseynî ez-. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. komisyon, Dâru'l-Hidâye, 1358/1965.
- Ziriklî, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed ez-. *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim lieşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Musta'ribîn ve'l-Mustaşrikîn*. Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.
- <https://alkindi.diamond-ils.org/agent/100986> (28.02.2021).